

“

”

Izdavač
JUGOSLOVENSKI CENTAR ZA PRAVA DETETA
Beograd, Zmaj Jovina 25/5

Za izdavača
LJUBOMIR PEJAKOVIĆ, direktor

Lektor
LJUBICA BOJIĆ

Dizajn i priprema
OMNIBUS, Beograd

Štampa
DEDRAPLAST, Beograd

Tiraž
500

ISBN
86-83109-16-X

Objavljivanje ove publikacije pomogla je
kancelarija UNICEF-a u Beogradu

unicef

Deca danas za decu
sutra

Agenda za budućnost

Ozbiljno o ozbiljnim
stvarima

Sadržaj

• Predgovor	5
• Uvod	6
- Osnovni principi	8
• O istraživanju	10
- O radu s decom - utisci i zapažanja	12
- O rezultatima i načinu njihovog predstavljanja	13
• Rezultati istraživanja	14
Zemlja u kojoj živimo - SR Jugoslavija 2001	15
• Ocena stanja - "Gospodo, sada prelazimo na temelj"	17
- Siromaštvo	18
- Obrazovanje	20
- Zdravstvena zaštita	22
- Slobodno vreme, igra i rekreacija	24
- Participacija	26
- Nediskriminacija	28
- Zaštita od zlostavljanja, zanemarivanja i zlopotrebe alkohola i droga	30
- Deca sa smetnjama u razvoju	32
- Deca bez roditeljskog staranja	34
- Deca i mladi u sukobu sa zakonom	36
- Izbegla i raseljena deca	38
• Prioriteti i preporuke: Šta i kako dalje?	40
- Preduslovi	41
- Opšti/zajednički prioriteti	42
- Specifični prioriteti posebno osetljivih grupa	45
• Umesto zaključka	47

Predgovor

Stvaranje, primena i unapređenje politike u oblasti prava deteta je ozbiljan i odgovoran posao. Pridevi "ozbiljan" i "odgovoran" u ovom kontekstu u svesti prosečne odrasle osobe gotovo automatski stvaraju sliku grupe namrgođenih eksperata i političara s aktovkama koji sede po kancelarijama zatrpanim papirima i donose važne odluke. Sve ono što prethodi donošenju takvih odluka i kasnije njihovoj primeni, najčešće se gleda kroz zamagljeni objektiv mistifikovane hijerarhije moći koju uvek među sobom dele odrasli.

Nas sada ne zanima kako odrasli među sobom dele tu moć. To ostavljamo njihovim mehanizmima, kriterijumima i argumentima. Mi ovde nudimo argumente kojima želimo da probijemo jednu drugu barijeru, koju gotovo nikada niko nije ni doveo u pitanje. Situacija se čini apsurdnom - rušimo barijere koje niko ne osporava! Ne! Mi skrećemo pažnju na barijeru odrasli-dece koja je uvek smatrana nedodirljivom s oznakom "nije za diskusiju", pa je kao takva imala neprikosnoven status.

Zašto pozicija odraslog nosi znak jednakosti s pozicijom moći? Zato što pozicija odraslog prečutno podrazumeva pravo na posmatranje, analiziranje, zaključivanje, odlučivanje i činjenje. Odrasli svoju moć grade na argumentima formalne moći (pravo glasa, obaveza delanja) i pretpostavljene moći (iskustvo, znanja, sposobnosti, kapaciteti).

Kada odrasli čine nešto u ime dece i za decu, ne može da se ne prihvati verovanje da to rade iz najboljih namera. Međutim, da li je iskustvo detinjstva sačuvano u sećanju odraslih dovoljan argumenat koji im daje pravo da tvrde da su njihova percepcija i razumevanje deteta i njegovih potreba dobri? Kako mogu biti sigurni da to što čine jeste upravo u najboljem interesu deteta? Da li su u pravu kada smatraju da je svet važnih odluka samo njihova odgovornost? Da li su deca stvarno nekompetentna da bi u tome učestvovala?

Tekst koji je pred vama podseća na činjenicu da je najveća odgovornost na odraslima, ali isto tako da deo te odgovornosti nose i deca. Takođe, želimo da dokumentujemo da kompetentnost dece nije nesporna i da nju ne treba zanemarivati, ali isto tako ni zloupotrebljavati.

U potpisu:

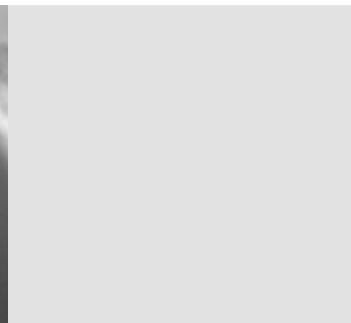
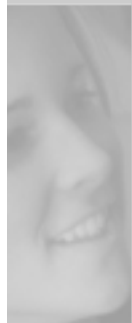
746 dece aktivnih učesnika istraživanja

34 saradnika istraživača

41 škola, ustanova i organizacija koje su podržale istraživanje

UNICEF i Jugoslovenski centar za prava deteta

Uvod

Ova publikacija je finalni rezultat zajedničkog projekta "Deca danas za decu sutra" UNICEF-a i Jugoslovenskog centra za prava deteta u sklopu aktivnosti Globalnog pokreta za decu i priprema za Specijalno zasedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija posvećeno deci (septembar, 2001.).

Godine 1990. održan je Svetski samit za decu, kada su predstavnici 71 vlade i država potpisali Svetsku deklaraciju o opstanku, zaštiti i razvoju dece i usvojili Plan akcije, čime su definisali 10 ciljeva koje treba dostići do 2000. godine.

Specijalno zasedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija posvećeno deci u septembru 2001. godine predstavlja svojevrsnu evaluaciju Svetskog samita iz 1990. godine s ciljem:

- ocene progressa onog što je učinjeno tokom poslednje dekade a u odnosu na postavljene ciljeve; ocena treba da se zasniva na nacionalnim, regionalnim i globalnim izveštajima s namerom da informiše svetske lidere u funkciji budućih akcija za decu;
- usaglašavanja i formulisanja novih, posebnih ciljeva vezanih za narednu dekadu da bi se svoji deci omogućio najbolji mogući start u životu, kao i kvalitetno obrazovanje i osposobljavanje koji su im potrebni da bi postali aktivni učesnici u svetu koji ih okružuje;
- usaglašavanja i formulisanja narednih koraka koje treba preduzeti da bi se unapredio kvalitet života dece i mladih.

Nelson Mandela (dobitnik Nobelove nagrade za mir) i Graca Machel (UN ekspert za decu u ratnim sukobima) pokrenuli su pod okriljem UNICEF-a kampanju na svetskom nivou pod nazivom Globalni pokret za decu. To je neformalna koalicija pojedinaca i organizacija čiji je primarni cilj preduzimanje akcija za poboljšanje uslova i unapređenje dobrobiti sve dece i mladih ljudi. U okviru ove globalne kampanje pokrenut je i veliki broj akcija i inicijativa na nacionalnim, subregionalnim i regionalnim nivoima. Neposredan povod stvaranju ovog pokreta jeste Specijalno zasedanje Generalne skupštine Ujedinjenih

nacija posvećeno deci. Ali, aktivnosti Globalnog pokreta za decu neće tu prestati. Opšti cilj ovog pokreta je stalno podsticanje država i vlada da ispunjavaju proklamovane ciljeve i obećanja data deci.

SR Jugoslavija se uključila u pripreme za organizaciju ovog značajnog istorijskog svetskog skupa čiji ciljevi i poruke na najbolji mogući način otvaraju vrata trećeg milenijuma. Ono što ovom događaju, ali i procesima koji mu prethode daje poseban značaj, jeste i saradnički odnos države i civilnog sektora. Vlada SR Jugoslavije pripremila je Nacionalni izveštaj o realizaciji ciljeva Svetskog samita za decu. Izveštaj koji je pred vama predstavlja doprinos lokalnog nevladinog sektora u partnerskom odnosu s Unicefom u nastojanju da na iskren i suštinski način omogući značajnom broju dece da izraze svoja mišljenja i stavove i da time daju svoj aktivan doprinos. Oba izveštaja predstavljaju SR Jugoslaviju na Specijalnom zasedanju, isto kao i obe delegacije - vladina i nevladina.

Uz podršku Britanske organizacije "Spasimo decu" (Save the Children) u proces nacionalnih i regionalnih konsultacija uključena je i grupa mladih, inače aktivnih u lokalnim organizacijama. Izabrani predstavnici te grupe učestvovali, takođe, i na Specijalnom zasedanju.

Želja nam je da poruke dece, predstavljene u ovom izveštaju, doprinesu formulisanju globalnih ciljeva i mehanizama za njihovo ostvarivanje.

Kao organizacije koje svojim ciljevima i aktivnostima slede Konvenciju o pravima deteta, a time i pravo deteta na učešće u donošenju odluka koje ga se tiču, UNICEF i Jugoslovenski centar za prava deteta će i dalje svoju programsku politiku graditi na osnovama koje uvažavaju dečje potrebe, mišljenja i predloge.

Osim toga, namera nam je da našu državu i vladu, odnosno sve one odgovorne za stvaranje politike u oblasti prava deteta, podstaknemo da rade isto to, tj. da stvaraju svet SA decom, a ne samo ZA decu.

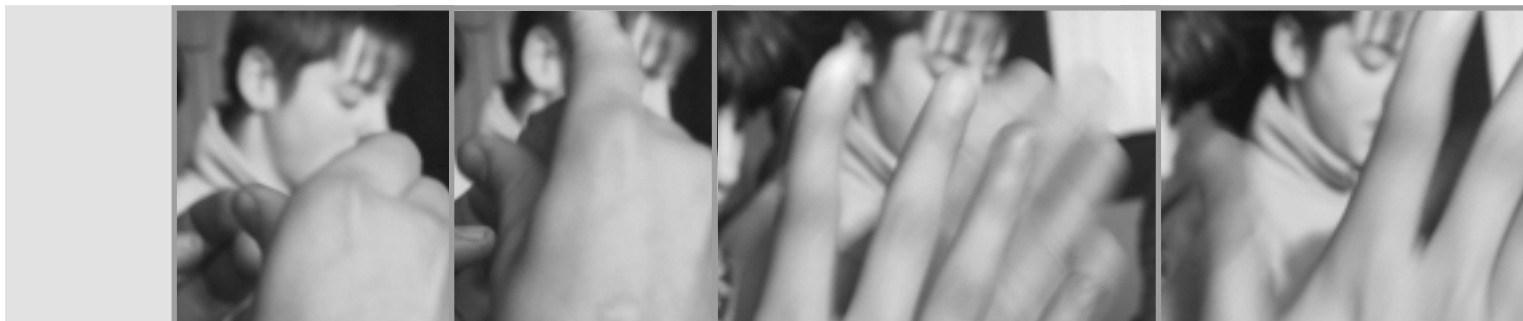
Osnovni principi

Projekat "Deca danas za decu sutra" zasniva se na članu 12 Konvencije o pravima deteta, čiji neformalni sažetak kaže da "DETE IMA PRAVO NA SLOBODNO IZRAŽAVANJE SOPSTVENOG MIŠLJENJA I PRAVO DA SE NJEGOVO MIŠLJENJE UZME U OBZIR U SVIM STVARIMA I POSTUPCIMA KOJI GA SE NEPOSREDNO TIČU".

Pravo deteta da slobodno izražava svoje mišljenje i da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se tiču, nesumnjivo je revolucionaran domet mehanizama međunarodnopravne zaštite deteta. Ovo pravo ima i svoje psihološke, pedagoške i sociološke konsekvence i vrednosti. Odrastati u okruženju koje uvažava mišljenje deteta i ohrabruje njegove inicijative, svakako da jača njegovu individualnost i podstiče zdrav socio-emocionalni razvoj. Kroz komunikaciju i saradnju koja uvažava ličnost i pravo deteta, dete uči da njegova prava nisu neograničena, već da ta ista prava pripadaju i drugima. Učestvujući u donošenju odluka, dete bolje razume razloge i posledice, a i lakše prihvata njihovo sprovođenje (bez obzira da li su one ograničavajuće ili ne).

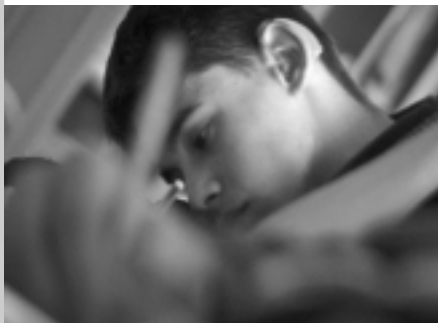
Pravo da slobodno izražava mišljenje i da ono bude uvaženo prostire se u širokom spektru oblasti i situacija - obrazovanje, zdravlje, administrativne procedure, slobodno vreme, porodični život, socijalna zajednica, itd. Stepem i kvalitetom učešća deteta zavisi od prirode same odluke, konteksta u kome se ona donosi, zrelosti deteta, kao i prava i interesa drugih strana koje su uključene. Vrlo često je sam stepen u kome je mišljenje deteta ugrađeno u samu odluku, manje važan od samog procesa u kome dete praktikuje da bude saslušano i uvaženo, odnosno, da sasluša drugog i uvaži ga.

Stvarati svet SA decom imperativ je koji polazi ne samo od logičkih i moralnih, već i od pravnih, psiholoških, pedagoških i socioloških premisa. Nemamo niti jedno opravdanje da stvaramo programe za decu a da ne vodimo računa o njihovim stvarnim potrebama i mišljenjima. NAČIN na koji to odrasli rade, a naročito oni koji su odgovorni za stvaranje politike u oblasti prava deteta na svim nivoima treba da počiva na visokim etičkim i profesionalnim principima. Granica između autentičnog i dekorativnog uvažavanja mišljenja deteta i njegovog uključivanja u sve važne aktivnosti i procese vrlo je tanka. A od dekoracije do manipulacije put je još kraći.

istraživanju

Istraživački projekat "Deca danas za decu sutra" već svojim nazivom govori o dugoročnim ciljevima ovog projekta. S namerom da doprinesemo unapređenju politike u oblasti prava deteta, pitali smo samu decu - adolescente, dakle one na koje se sve te konkretno mere neposredno i odnose,:

- kako ocenjuju aktuelnu situaciju (stanje prava deteta), a nakon toga,
- šta vide kao prioritete na koje se treba usmeriti, odnosno, šta u tom smislu preporučuju onima koji su odgovorni.

Neposredna tema našeg¹ interesovanja bili su neki ključni sadržaji koje svako dete treba da ima u svom svakodnevnom iskustvu, a koji su u funkciji normalnog opstanka i razvoja: obrazovanje, zdravlje, slobodno vreme, zaštita od nasilja i zanemarivanja, zaštita od zloupotrebe droga, nediskriminacija i izražavanje vlastitog mišljenja (opšta populacija). Takođe, interesovala su nas mišljenja dece iz posebno osetljivih grupa, a to su: deca bez roditeljskog staranja (u institucijama i hraniteljskim porodicama), deca u sukobu sa zakonom (u ustanovama i porodicama), deca ometena u razvoju (mentalno nedovoljno razvijeni, kao i deca sa telesnim i senzornim oštećenjima u ustanovama i porodicama), izbegla i raseljena deca (u privatnom i kolektivnom smeštaju), kao i deca pripadnici nacionalnih manjina, odnosno etničkih grupa. Prilikom formiranja uzorka vodili smo računa i o ravnomernoj regionalnoj zastupljenosti.

Istraživanjem je obuhvaćeno 746 dece uzrasta od 14-18 godina sa teritorije Srbije i Crne Gore, tačnije iz: Kikinde, Novog Sada, Sremskih Karlovaca, Sremske Kamenice, Veternika, Novih Banovaca, Bele Crkve, Beograda, Loznice, Miloševca, Kraljeva, Kruševca, Niša, Podgorice, Budve i Kotora.

¹ Realizacijom projekta neposredno je rukovodio Projektni tim u sledećem sastavu: 4 konsultanta, dvoje mladih i koordinator.

Istraživačka metodologija zasnivala se na primeni:

- upitnika za ocenu stanja prava deteta, i
- kreativnih radionica za definisanje prioriteta i preporuka.

Konvencija o pravima deteta predstavljala je konceptualni okvir, koji je doprineo komparativnosti rezultata obzirom na širok raspon samih tema/oblasti, odnosno, složenost samog uzorka.

Svi upitnici za ocenu stanja prava deteta imali su jedinstvenu osnovu definisanu kroz oblasti istraživanja, odnosno, prava iz Konvencije. Sam sadržaj i broj pojedinačnih pitanja po oblastima, prilagođavan je specifičnostima svake podgrupe ukupnog uzorka. Upitnici za decu iz posebno osetljivih grupa sadržavali su i dodatna pitanja vezana za njihove specifične potrebe.

Za potrebe podsticanja produkcije prioriteta i preporuka formiran je poseban blok radionica s jedinstvenom metodološkim okvirom, ali koji je omogućavao slobodnu i autentičnu ekspresiju bez sadržinskih ograničenja ili usmeravanja.

Neposredan istraživački rad s decom su obavljali saradnici-istraživači² koji poseduju iskustvo u primeni radioničarskih tehnika, kao i iskustvo u neposrednom radu s decom. Svi istraživači su prošli obuku za primenu istraživačke metodologije, a tokom rada su imali stalnu stručnu podršku konsultanata. Takođe, svi su aktivno učestvovali na evaluativnom sastanku kada su razmatrani preliminarni rezultati istraživanja.

² 34 istraživača - psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, defektolozi.

Za realizaciju istraživanja direktnu podršku i saradnju pružili su:

- Srednjoškolski centar "Danilo Kiš", Budva,
- Elektrotehnička škola "Nikola Tesla", Niš,
- Peša Beogradska gimnazija,
- Medicinska škola na Zvezdari, Beograd
- Medicinska škola "Beograd",
- Karlovačka gimnazija, Sremski Karlovci,
- Gimnazija "Svetozar Marković", Novi Sad,
- Osnovna škola "Milan Rakić", Novi Beograd,
- Osnovna škola "Nikola Tesla", Novi Banovci,
- Vaspitno-popravni dom, Kruševac,
- Zavod za vaspitanje dece i omladine "Vasa Stajić", Beograd,
- Gradski centar za socijalni rad (Beograd), odeljenje Čukarica,
- Centar za socijalni rad, Omladinski klub OK 98, Kraljevo,
- Centar za socijalni rad, Loznica,
- Centar za porodični smeštaj, Miloševac,
- Familia, Beograd,
- Dom za nezbrinutu decu i omladinu "Duško Radović", Niš,
- Dom za decu i omladinu " Vera Radivojević", Bela Crkva,
- Ustanova za decu i omladinu - SOS Dečje selo, Sremska Kamenica,
- Dom za decu i omladinu ometenu u razvoju, Veternik,
- Zavod za cerebralnu paralizu, Beograd,
- Zavod za rehabilitaciju dece oštećenog sluha, Kotor,
- Zavod za školovanje i profesionalno osposobljavanje invalidne dece, Podgorica,
- Osnovna i srednja škola za oštećene sluhom "Stefan Dečanski", Beograd,
- Škola za učenike oštećenog vida "Veljko Ramadanović", Zemun,
- Srednja škola "Petar Leković", Beograd,
- Specijalni dom "Sremčica",
- Grupa 484, a preko njih i kolektivni centri Avala, Resnik i Leštane,
- Udruženje roditelja dece ometene u razvoju, Zvezdara, Beograd,
- Crveni krst, Novi Banovci,
- Forum NVO, Kraljevo
- Dom omladine, Kikinda,
- Norveška narodna pomoć, Kraljevo, a preko njih i kolektivni centri Adrani, Mataruška banja i Ročević,
- Vojvođanski centar za prava deteta, Novi Sad.

O radu s decom - utisci i zapažanja

Sva deca koja su učestvovala u istraživanju bila su detaljno upoznata s ciljevima projekta i njihovom ulogom u celokupnom procesu. Dobili su osnovnu informaciju o Svetskom samitu iz 1990. godine, ciljevima ovogodišnjeg Specijalnog zasedanja, Globalnom pokretu za decu, kao i pripremama na nacionalnom nivou. Deci je naglašeno da se njihova pozicija u našem nastojanju da stvorimo mogućnost da se njihovo mišljenje čuje i uvaži zasnovana na članu 12 Konvencije o pravima deteta.

Ovakav istraživački kontekst u kome su deca stavljena u ulogu onih koji treba da svojim stavovima doprinesu unapređenju stanja čije će dobrobiti osetiti nove generacije dece u narednom periodu, izazvao je niz različitih reakcija.

Prva i suštinska reakcija bila je fascinacija samom mogućnošću i prilikom da budu pitani ("Nikada nas niko ovako nešto nije pitao!"). Nakon toga, izražavali su nevericu, pa čak i nepoverenje ("Ma, od ovoga ništa neće biti!", "To je još samo jedno mrtvo slovo na papiru."). Sumnjičavi, a istovremeno i zaintrigirani, ulazili su postepeno u rad, prvo oprezno, a zatim sve otvorenije i autentičnije. Kako su problemi, ideje i predlozi oživljavali u njihovim grupnim diskusijama, tako je raslo i njihovo uverenje da to što rade ima smisla i može uticati na promene.

Uloga koja im je data i ukazano poverenje u građenju sveta za nove generacije istovremeno je osvestila i potrebu da nešto od toga i sami dožive odmah i sada.

Kratak prikaz dečjih spontanijih reakcija mnogo nam može reći sam po sebi:

- fascinacija mogućnošću da kažu - odraz je življenja u svetu u kome nikada nisu bili shvatani kao stvarni sagovornici;
- nepoverenje i neverica - rezultat je iskustva u komunikaciji s odraslima koji se ne drže uvek svojih obećanja, koji su često nedosledni i ne ulivaju dovoljno poverenja;
- oduševljenje i autentično zalaganje - neposredna je reakcija na osveščivanje vlastite kompetencije u odnosu s odraslim koji to prihvata kao validno i verodostojno.

Osvrćući se na dečje reakcije, koje su nam istovremeno vrlo jasna i upečatljiva poruka, možemo da prihvatimo i jednu od ocena koja je izrečena na evaluativnom sastanku istraživača Projektnog tima, kao zaključak ovog poglavlja: "Mi više nemamo kredita da ih lažemo".

O rezultatima i načinu njihovog predstavljanja

Rezultati istraživanja prikazani su kroz dva bloka: ocena stanja prava deteta (Zemlja u kojoj živimo - SR Jugoslavija 2001) i prioriteti i preporuke (Šta i kako dalje?).

Ocena stanja prava deteta zasniva se na paralelnom iznošenju zvaničnih podataka i rezultata ovog istraživanja koji pokazuju na koji način to stanje pogađa samu decu, odnosno, kako izgleda stvarnost iz njihovog ugla gledanja. Za ovakav pristup smo se odlučili zato što smatramo da je korisno na neki način suprotstaviti poglede sveta odraslih i sveta dece. Ponekad su oni vrlo bliski, a ponekad začuđujuće udaljeni. I kao što svaka istina ima dva lica, tako možda ima i ova. Udaljenost pogleda ovih dvaju svetova ne znači, međutim, da su oni nužno nedodirljivi. **Reč je samo o potrebi da odrasli, koji primarno imaju odgovornost u stvaranju boljeg sveta za decu, čuju i uvažavaju njihovo mišljenje. Kada se to desi, onda ćemo, makar za početak, imati zvanične izveštaje koji će se zasnivati i na indikatorima usmerenim na dete kao ličnost, a ne dete kao statističku jedinicu. To je osnovni preduslov unapređenja programa i praćenja njihove primene.**

Dečji prioriteti i preporuke predstavljeni su samostalno, kao završna poruka koja više ne treba da se objašnjava i brani, već koja sama po sebi ima snagu argumenta.

Obzirom na obimnost zvaničnih izvora, ali i bogastvo informacija koje smo dobili u radu s decom, odlučili smo se da naglasak stavimo na najupečatljivije podatke. Odabir relevantnih informacija iz zvaničnih podataka nije bio lak posao. Oni su vrlo često neažurirani, nekompletni, nesistematizovani, a ono što predstavlja najveći problem, jeste da nisu objedinjeni.

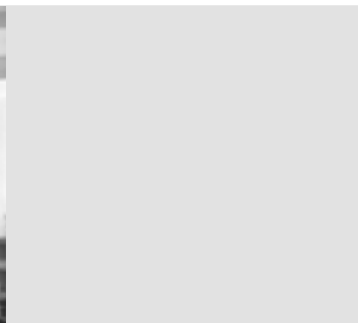
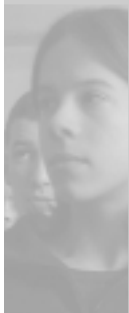
Prilikom prikaza dečje ocene stanja naglasak je stavljen na one sadržaje koje deca ocenjuju kao problem. Razlog za to je dvojak. S jedne strane, obimnost samih podataka je nužno zahtevala racionalnost u pristupu, kako bismo dobili tekst koji čitaoca ne zamara nebitnim sadržajima. S druge strane, orijentacija na budućnost u svetlu potrebe za unapređenjem, logički treba da se oslanja na prevazilaženje ključnih teškoća.

Sve iznesene dečje ocene predstavljaju mišljenje značajne većine ispitanih. Samo pojedine tvrdnje praćene su i numeričkim pokazateljima, a to je činjeno u onim situacijama kada je procenjeno da procenti sami po sebi ilustruju alarmantnost, odnosno značaj određenog stanja / prioriteta za decu.

Ovu publikaciju vidimo kao neku vrstu Početnice za kreatore u oblasti politike prava deteta, kao vodič kroz stvarni svet dece i mladih i njihovih kapaciteta za partnerstvo s odraslima.

S tačke gledišta kompleksnosti svake pojedinačne oblasti, ovi nalazi nisu dovoljno iscrpni. Bilo bi nerealno i neprofesionalno očekivati da ovakvo istraživanje odgovori na sva moguća pitanja. Isto tako, celokupnu ideju bismo pretvorili u svoju vlastitu suprotnost ako bismo očekivali da nam deca daju odgovore na sva pitanja. Ona to ne mogu, kao što ne mogu ni odrasli. To je pitanje zrelog i odgovornog promišljanja, stalnog dijaloga, analiziranja, upoređivanja i planiranja.

Rezultati istraživanja

Zemlja u kojoj živimo: SR Jugoslavija 2001.

Savezna Republika Jugoslavija se nalazi u južnom delu centralne Evrope (centralno-severni deo Balkanskog poluostrva) pokrivajući 102.173 kvadratna kilometra. Po uređenju je federalna država koju čine Republika Srbija i Republika Crna Gora. U okviru Republike Srbije nalaze se takođe dve pokrajine: Vojvodina i Kosovo (koje je od juna 1999. godine Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti pod privremenom upravom Ujedinjenih nacija).

U SR Jugoslaviji danas živi oko 10,5 miliona stanovnika, od čega 18% (oko 1,9 miliona) čine deca do 18 godina starosti. Procena broja dece lišene roditeljskog staranja kreće se od 5.000 do 9.000 u zavisnosti od izvora informacija. Prema evidenciji centara za socijalni rad, registruje se oko 10.000 dece sa smetnjama u razvoju koja su korisnici socijalne zaštite¹, pri čemu se procenjuje da je njihov stvarni broj znatno veći. Precizna evidencija dece i omladine sa smetnjama u ponašanju / u sukobu sa zakonom ne postoji. Prema poslednjim podacima u zavodima za vaspitanje dece i omladine (uključujući i vaspitnopopравни dom) nalazi se oko 400 maloletnih prestupnika, dok ih je u maloletničkom zatvoru oko 40². Samo grad Beograd godišnje registruje 4.000 maloletnih prestupnika u okviru otvorenih mera zaštite, što čini otprilike četvrtinu ukupnog broja u zemlji. Prema popisu iz 1996. godine, registrovano je preko 160.000 dece izbeglica, dok je 2.000. godine registrovano još oko 82.000 interno raseljene dece. U trenutku pisanja ovog teksta podaci poslednjeg popisa izbeglih i raseljenih lica, koje je sprovedeno tokom marta i aprila, još uvek nisu dostupni.

¹ Ovaj broj ne obuhvata decu lako mentalno ometenu u intelektualnom razvoju jer ona nisu obuhvaćena ovom merom.

² "Položaj dece u ustanovama socijalne zaštite u Srbiji", Jugoslovenski centar za prava deteta, 2001. g.

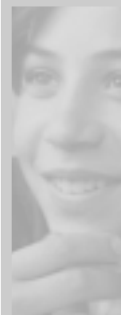
Deset godina regionalnih ratova, međunarodnih sankcija i izolacije, kao i NATO vojna intervencija 1999. godine, ostavili su višestruko dubok trag na život u ovoj zemlji, čije će se posledice još dugo osećati. U godinama kada su prioriteti ionako osiromašenog državnog budžeta bili samo vojska, policija i državna administracija, počelo je sistematsko urušavanje društvenih sistema kao što su zdravstvo, obrazovanje i sistem socijalne zaštite. Od društva koje je svojevremeno imalo visok nivo i kvalitet usluga u sferi društvene brige o deci, postali smo zemlja čija su deca najugroženija u Evropi (UNICEF, "Stanje nacija, 1999."). Za mnogu decu siromaštvo, rat, nasilje, kriminal, izbeglištvo, diskriminacija i neizvesnost, predstavljaju jedinu realnost njihovog detinjstva. Dugotrajna društvena kriza pogodila je značajno sve važne funkcije porodice koja je razapeta između borbe za egzistenciju i složenih potreba svoje dece.

Poslednjih deset godina možemo ukratko označiti kao politički, ekonomski i socijalni kontekst koji nije nimalo pogodovao razvoju i primeni koncepta dečjih prava.

U 2001. godinu ušli smo s mnogo više optimizma i nadom da ćemo svi zajedno biti mnogo uspešniji u stvaranju boljeg sveta za svu decu ove zemlje.

Ocena stanja

"Gospodo,
sada prelazimo na temu!"

Siromaštvo

Nacionalni dohodak po glavi stanovnika u 2000. godini niži je za 43% od onog u 1990. godini. Stopa nezaposlenosti pokazuje stalnu tendenciju porasta pa se sa 19,7% u 1990. godini popela na 26,8% u 1998. godini, dok je stopa nezaposlenosti mladih značajno viša¹.

Na osnovu istraživanja Ekonomskog instituta iz 1998. godine procenjuje se da je oko milion i 200 hiljada ljudi vezano za sivu ekonomiju.

Troškove potrošačke korpe (osnovne egzistencijalne potrebe) u 1988. godini nije moglo da pokrije 33% stanovništva, dok je prosečan neto lični dohodak krajem 2000. godine bio oko 80 DEM. Domaćinstva sa decom su za 40% u nepovoljnijem položaju u odnosu na domaćinstva bez dece.

Prema Izveštaju Ministarstva za rad, boračka i socijalna pitanja RS, Sektor socijalne zaštite, za 1999. godinu, broj korisnika socijalne pomoći pokazuje tendenciju opadanja, ali samo kao rezultat smanjivanja fondova i pooštrevanja kriterijuma za nadoknade (koje su kasnile i po 14 meseci). Istovremeno, u 1999. godini za preko 80% je porastao broj korisnika pomoći u naturi, subvencijama komunalnih troškova, ostvarivanju zdravstvene zaštite i u organizovanoj ishrani u narodnoj kuhinji. (Prema podacima Crvenog krsta broj korisnika usluga narodnih kuhinja u avgustu 1999. godine je dosegao brojku 100.000.)

Kao neposredna posledica svih pokazatelja tumači se i činjenica da 29,4% dece do pet godina starosti pokazuje znake pothranjenosti. Ova stopa porasla je od 1996. godine gotovo 4 puta.

¹ Statistički godišnjak Jugoslavije, 1999. g

"Nije nam lako, ali se nekako snalazimo."

Način na koji ispitana deca doživljavaju i ocenjuju materijalne uslove u kojima žive prvenstveno se može oceniti kao rezultat dugogodišnjeg progresivnog osiromašenja i postepenog adaptiranja na nemaštinu.

Strategije preživljavanja izražene kroz spremnost na odricanja i odlaganja, skromnost u očekivanjima i neku vrstu mirenja sa "nema", gotovo da predstavljaju normalnost u ponašanju dece.

S druge strane, spremnost roditelja da potrebe dece stavljaju ispred ostalih potreba, jednim delom može biti objašnjenje nalaza da deca u porodicama (bez obzira da li se radi o opštoj populaciji ili posebno osetljivim grupama) u relativno manjem stepenu trpe posledice siromaštva nego deca u ustanovama socijalne zaštite i kolektivnih centrima za izbegle i raseljene.

Pa, ipak, šta konkretno znači "nemati"? Koji su to najupečatljiviji nalazi i odgovori?

- trećina ispitane dece u porodicama smatra da nema dovoljno odeće, obuće i sredstava za higijenu, kao i da je ishrana jednolična;
- procenat dece u ustanovama socijalne zaštite koji se žali na nedostatak hrane, odeće, obuće i higijenskih sredstava kreće se od 40%, pa čak do 80% (u zavisnosti od pojedinačne ustanove);

"Da sam nevidljiva, otišla bih u domski magacin i uzela sve što mi treba."

- poražavajući je i podatak da pitanje "šta vam je najpotrebnije?" kod značajnog procenta izbegle i raseljene dece u kolektivnim centrima izaziva spontno nabranje osnovnih namirnica.

"Više hrane... ali sveže!"

Ne samo da deca i mladi smatraju da nedostatak novca sužava mogućnosti za korišćenje slobodnog vremena, već prepoznaju siromaštvo i kao jedan od izvora diskriminacije.

- 1/3 ispitanih smatra da težak materijalni status porodica bitno ograničava i mogućnosti za obrazovanje (izbor škole, nabavka udžbenika, troškovi prevoza),
- 1/4 smatra da je materijalni status roditelja uzrok diskriminativnog ponašanja nastavnika prema učenicima.

"Neko želi kožni 'fudbal', a neko nema ni gumenu loptu!"

Obrazovanje

Prava na obrazovanje imaju relativno dobro razrađen normativno-zakonodavni sistem, ali postoji problem nedovoljno razrađenih mehanizama i instrumenata za njihovo ostvarivanje. Takođe, teškoće u analizi sistema obrazovanja proističu iz nerazrađenih modela i mehanizama praćenja relevantnih pokazatelja.

Prema oceni UNICEF-a, SRJ ima i potencijalno dobro razvijenu obrazovnu infrastrukturu koja je tokom poslednjih godina vrlo slabo održavana.

Budžetska izdvajanja za obrazovanje opala su za 30% od 1990. do 1998. godine, odnosno ona čine 4-5 odsto društvenog proizvoda.

Ceo obrazovni sistem ima karakteristike visoke centralizovanosti i zatvorenosti.

Obrazovni sistem raspolaže relativno kvalifikovanim i iskusnim ljudskim resursima, mada ne može da se ne apostrofira problem samog sistema obrazovanja nastavnika koji ih primarno osposobljava za pasivnu transmisiju znanja (tradicionalne metode).

Uvođenje novih modela aktivne nastave i učenja, kao i uvođenje novih sadržaja u programe rada škole, još uvek ostaju na nivou nesinhronizovanih pokušaja, eksperimentalnih (pilot) projekata.

Dok je obuhvat nekom od formi predškolskog obrazovanja vrlo nizak (25,5% u 1999. godini), dotle je osnovnoškolskim obrazovanjem obuhvaćeno 97,5% učenika, a srednjoškolskim 74,5% (izuzimajući Kosovo i Metohiju).

Studije postignuća u učenju ukazuju na tendenciju opadanja školske efikasnosti učenika.

"Smatram da bi trebalo više da se ulaže u škole i fakultete, jer uspešnu državu stvaraju obrazovani i pametni ljudi!"

Škola i obrazovanje izazvali su visok stepen interesovanja kod učesnika ovog ispitivanja.

Vrlo često konstatovanom padu nivoa školske uspešnosti, učestalosti odsustvovanja sa nastave i opštem padu motivacije za učenje i školu, nude se ovi nalazi kao odraz kritičkog promišljanja učenika i kao jedno od objašnjenja tih pojava.

Odgovori ispitanih učenika ukazuju na postojanje 4 grupe osnovnih problema iz njihovog ugla gledanja:

- kvalitet i sadržaj nastavnih planova i programa (uključujući i sam metod), tehnička opremljenost škola;
- nekvalitetno organizovanje vannastavnih aktivnosti;
- nedovoljno poštovanje prava na jednake mogućnosti za obrazovanje;
- odsustvo mogućnosti za participaciju učenika u okviru obrazovnog sistema.

"Treba da se postigne da deca uvide da škole postoje u korist njima, a ne da bi im zagorčavale život!"

Konkretnije rečeno, to izgleda ovako:

- oko 1/3 ispitanih svoju školu opaža kao zapuštenu i "beživotnu". Opremljenost učionica nastavnim učilima i sredstvima, a naročito opremljenost kabineta za izvođenje praktične i specijalizovane nastave, nije na potrebnom nivou;
- 80% ispitanih izjavljuje da im je u školi uglavnom dosadno i to zato što je:
 - gradivo preobimno i opterećeno nepotrebnim detaljima (95%),
 - teme iz većine predmeta se izlažu na stereotipan, nezanimljiv i zastareo način (89%),
 - nastava je prvenstveno zasnovana na teorijskim znanjima koja su više u funkciji nastavka visokog školovanja (49%), a manje u funkciji ovladavanja konkretnim veštinama i znanjima (61%);
- postojeće vannastavne aktivnosti ne odražavaju želje i interesovanja učenika, što se vidi kroz podatak da:
 - 89% ispitanih učenika nije član nijedne sekcije, a
 - 34% učenika pokazuje interes za određene sekcije, ali one ne postoje u školi;
- nastavnici prave neopravdane razlike među učenicima (90%), što se vidi ne samo u načinu ophođenja već i u ocenjivanju. Uz već spomenutu ocenu da socijalni status utiče na ponašanje nastavnika prema učenicima, ispoljeno znanje, kao osnov ocenjivanja, ustupa mesto:
 - ličnim poznanstvima (44%), i
 - psiho-fizičkim karakteristikama (12%);

"Zašto da mene interesuje što je njima mala plata, kada ni njih ne interesuju moji problemi?"

- po mišljenju učenika u našim školama ne postoje uslovi za participaciju. Osim nepoštovanja postojećih (skromnih) formalnih mogućnosti za to (detaljnije u poglavlju o participaciji), 53% učenika smatra da ih nastavnici ne poštuju dovoljno kao ličnosti.

Zdravstvena zaštita

Mreža zdravstvenih ustanova početkom 90-ih godina ocenjena je kao dobra i široko rasprostranjena. Pokazalo se, međutim, da je takav sistem preskup i neracionalan sa aspekta budžetskih kapaciteta (krivulja ulaganja u zdravstvo pokazuje konstantnu tendenciju opadanja). Osim toga, prethodna ulaganja u sistem specijalističkih službi, pokazala su se kao neracionalna, a time su u razvojnog smislu zanemarene službe primarne zdravstvene zaštite.

Fizičko i higijensko stanje objekata zdravstvene zaštite je u vrlo lošem stanju. Postojeća medicinska oprema je dotrajala, često neispravna i van upotrebe zbog nedostatka sredstava za popravak. Nabavka savremene opreme je bitno ograničena. Snabdevenost lekovima je opšti i dugogodišnji problem. Službe zdravstvene zaštite vrlo često nemaju dovoljno sanitetskog materijala, a kvalitet ishrane bolesnika na bolničkom lečenju je daleko od zadovoljavajućeg.

Motivacija zdravstvenih radnika je u opadanju, isto kao i njihova primanja. Broj stanovnika po lekaru nakon perioda rasta do 1994. godine, pokazuje znake stagnacije pa i opadanja (1 lekar na 471 stanovnika u 1997. godini). Broj lekara specijalista u dispanzerima i savetovalištim za decu i omladinu školskog uzrasta raste (1990. godine 378.000, a 1997. godine 453.000). Uprkos tome, broj izvršenih usluga pokazuje stalnu tendenciju opadanja od 1990-1997. godine:

- sistematski pregledi - manji za 37%,
- savetovanje s roditeljima - manji za 42%,
- kućne posete lekara - manji za 53%.

"Zdravstveni radnik koji radi sa decom treba da: voli decu, ume da misli dečjim umom, uliva poverenje, širi optimizam, radi posao profesionalno, nema predrasuda prema deci, nosi šareni mantil."

Uopšteno posmatrano, dečija ocena stanja u oblasti zdravstvene zaštite najupečatljivija je u oblasti kvaliteta usluga i prevencije - informisanosti. To je ujedno i onaj deo zdravstvene zaštite kojim se zvanične statistike najčešće ne bave, a tek zajedno s njim može činiti pravu celinu. Iznošenje rezultata počinjemo opštom ocenom ispitane dece i omladine s kojom se saglasilo čak 76% ispitanih, a koja se može sažeti u konstataciji da se zdravlju dece i mladih u našoj zemlji ne posvećuje dovoljna briga društva.

"Većina onih koji su na rukovodećim položajima gleda svoje lične interese i kako da popuni svoju kasu."

Posebno se u svojoj oceni izdvajaju deca sa senzornim oštećenjima trajno ili privremeno smeštena u institucije. Stepenom ostvarenja prava na zdravstvenu zaštitu svoje nezadovoljstvo izražava 1/3 dece slepih i slabovidih, odnosno čak 2/3 gluvih i nagluvih.

"Nisu sva deca jednako zdrava niti jednako osetljiva i na bolest i na lekara."

Iskustva dece i mladih u školskim ambulantomama sadržana su u sledećim ocenama:

- školski lekari rade površno, težeći da pacijenta pregledaju u što kraćem vremenskom roku, kaže 66% ispitane dece, što još dodatno ilustruju ocenom da lekari nedovoljno pažnje posvećuju objašnjenju prirode bolesti i načinima njihove prevencije (75%);

"Školski lekar uglavnom služi za pisanje opravdanja."

- pravo na privatnost ne poštuje se dovoljno, što se naročito uočava kod sistematskih pregleda. 46% ispitanih našlo se u situaciji kada su rezultati analiza bili saopšteni u grupi.

"Lekar treba da vidi dete ispred sebe pre nego što u detetu ugleda pacijenta."

Higijenske uslove u kojima se vrše zdravstvene usluge, deca procenjuju na sledeći način:

- ordinacije su često prljave, kaže 1/3 ispitanih, a
- čak 1/2 tvrdi da su toaleti u potpunosti nehigijenski.

Nivo opšte higijensko-zdravstvene kulture u našoj zemlji većina ispitane dece i mladih smatra vrlo niskim, što vide kao posledicu zanemarivanja preventivnih mera, tj. nedovoljne informisanosti.

- 3/4 učesnika ovog istraživanja smatra da ni škola ni mediji ne daju dovoljno informacija o zaštiti zdravlja.

Slobodno vreme, igra i rekreacija

Slobodno vreme, igra i rekreacija, kao jedan od preduslova normalnog opstanka i razvoja, doživljava neposredne uticaje rastućeg siromaštva, slabljenja vaspitno-obrazovne funkcije škole, slabljenja porodičnih kapaciteta, opšte atmosfere nasilja i neizvesnosti, kao i opadanja sistema moralnih i etičkih vrednosti.

Zbog obezbeđivanja neophodnih finansijskih sredstava, škole iznajmljuju slobodne prostore (uključujući i sportske sale) privatnim agencijama i klubovima koji rade na komercijalnoj osnovi. Vannastavne aktivnosti (besplatne i dostupne svim učenicima) su velikim delom zamrle.

Postojeći tereni za sport i rekreaciju, kao i parkovi i zelene površine, ne održavaju se.

Aktivnosti lokalne zajednice (klubovi, sekcije) odavno su izgubili svoju socijalnu i vaspitno-obrazovnu funkciju.

Porodica vidno gubi kapacitete za podsticanje konstruktivnog i kvalitetnog osmišljavanja slobodnog vremena dece. Beleži se podatak da 85% beogradskih prvaka (školska 1995/6. godina) do polaska u školu nikada nije išlo u zoo-vrt, a 90% nikada nije išlo u dečje pozorište zajedno s roditeljima².

Jugoslovenska deca provode u proseku 3 sata dnevno ispred TV ekrana, što je 50% više vremena nego što ga provedu u bilo kojoj vanškolskoj aktivnosti, s porodicom, drugovima ili čitajući³.

² Vidosava Grahovac, Stanje dečjih prava - podaci o beogradskim prvacima, Dečja prava čija odgovornost, Institut za pedagogiju i andragogiju, Beograd, 1996. g.

³ Gordana Zindović-Vukadinović, Novi smisao pismenosti, Perspektive obrazovanja, Specijalni dodatak almanaha "Petnica", decembar, 2000. g.

"Nema dovoljno mesta za izlazak - zašto škola ne bi učinila nešto da popuni slobodno vreme?"

Pojam slobodnog vremena čini se da nema jedinstveno značenje kod dece i omladine koja su učestvovala u ovom istraživanju, pa tako i dobijeni podaci zahtevaju dodatnu interpretaciju.

Slobodno vreme, definisano kao mogućnost za upražnjavanje aktivnosti koje nisu neposredno vezane za školske sadržaje, ispunjeno je na sledeći način kod 72% ispitanika dela uzorka koji bismo nazvali opšta populacija:

- bioskop - 44%,
- žurke kod prijatelja - 43%,
- sport (aktivno) - 42%
- sport (pasivno) - 36%,
- crkva - 32%,
- diskoteke i kafići - 32%.

Nije zanemarljiva ni činjenica da 22% anketiranih u poslednje dve godine nije ni jednom posetilo biblioteku, kao i da kod 45 - 81% ispitanih ne postoji interes za umetničke i kulturne događaje (procenat varira u zavisnosti od vrste sadržaja).

"Na programu samo reprize, reprize... pa 24 sata prenos iz skupštine!"

Kada se posebno osvrnemo na način i kvalitet provođenja slobodnog vremena dece iz posebno osetljivih, odnosno depriviranih grupa, socio-kulturalne i ekonomske barijere još više dolaze do izražaja.

Neki od njih nemaju ni jasno razgraničen i uobličen pojam slobodnog vremena:

- romska deca kao svoje slobodno vreme često shvataju aktivnosti kojim doprinose kućnom budžetu (skupljanje kartona, rad na otpadu). U ovoj grupi se takođe nalazi najmanji stepen strukturiranosti i sadržajnosti u organizaciji slobodnog vremena;
- izbegla i raseljena deca takođe obaveze u domaćinstvu vrlo često svrstavaju u kategoriju svog slobodnog vremena.

Nedostatak novca kao ograničavajući faktor u izboru aktivnosti posebno ističu izbegla i raseljena deca, ali i deca u ustanovama socijalne zaštite. Deci u ustanovama je ovo pravo delimično ograničeno i strogim pravilima, odnosno kućnim redom koje slobodno vreme definišu kao "vreme oslobođeno obaveza". Nije retka praksa da se deci tada nameću grupne aktivnosti u kojima odrasli ne učestvuju, već im one služe da sebi obezbede vreme za odmor.

"Želimo duže vreme izlazaka da budemo isti kao druga deca!"

Izgleda, međutim, da deca sa smetnjama u razvoju, kako u porodici tako i u institucijama, imaju najviše barijera u organizaciji i provođenju svog slobodnog vremena:

- nešto manje od 1/2 gluve i nagluve dece nije u mogućnosti da samostalno raspolaze svojim slobodnim vremenom već su u tome zavisna od volje odraslih;
- gotovo 1/2 slepe i slabovide dece ukazuje na materijalna ograničenja, odnosno, nedostatak rekvizita prilagođenih njihovim mogućnostima;
- gotovo 3/4 telesno invalidne dece izveštava o fizičkim i materijalnim barijerama koje bitno sužavaju izbor aktivnosti.

"Zapuštene mesta u gradu! Zašto tu ne naprave parkove, igrališta i sportske terene?"

Participacija

U dostupnim zvaničnim izveštajima ne nalaze se podaci koji govore o sistematskom praćenju i analiziranju učešća dece i mladih u odlučivanju.

Zakonodavac propisuje donju starosnu granicu kada postoji formalna obaveza prihvatanja pristanka deteta za donošenje odluka u nekim postupcima, ali ne postoje podaci koji bi ukazivali na praćenje stepena ostvarenosti ovog prava u praksi. Stepem centralizacije obrazovnog sistema, jasno sam po sebi, govori o nepodsticanju učešća dece u organizaciji života škole, u širokom smislu reči. Podsticanje učenika najčešće se vidi u kulturnim i zabavnim aktivnostima, što primarno zadovoljava kriterijume dekorativnog nivoa učešća.

Sistem socijalne zaštite, u kome deca postaju "korisnici" ili "štićenici", samom svojom terminologijom ukazuje na ne samo latentni, već i preovlađujući odnos i stav prema detetu kao objektu, a ne kao aktivnom subjektu i partneru.

Ne nalaze se podaci o tome kako i koliko su naučna i stručna istraživanja (iz domena psihologije, pedagogije, socijalnog rada, itd.) ili razne analitičke studije, koje su se usmeravale na potrebe i stavove dece, uticale na stvaranje, razvoj i primenu programa za decu.

"...da odlučuju sa nama, a ne o nama!"

I Sama mogućnost da slobodno izraze svoje mišljenje, po proceni 48% učesnika ovog istraživanja, ograničava se deci i mladim ljudima u našem društvu. Ovako uopšten stav svoje pravo značenje dobija tek kada se analizira u svetlu konkretnih životnih situacija, bilo da su one administrativno uređene ili ne.

"O razrednom času profesori ni ne razmišljaju, neke čak ne interesuju ni njihovi učenici, a kamoli razgovor s njima!"

Časovi odeljenjske zajednice, zamišljeni kao oblici aktivne razmene mišljenja i zajedničkog rešavanja problema, po mišljenju 37% učenika predstavljaju "izgubljeno vreme". Da i ovaj formalni okvir za participaciju nije podsticajan, potvrđuje podatak da 58% učenika nikada nije ni pokušao da inicira neku aktivnost. Ovako ponašanje vidi se kao naučena pasivnost, odnosno kao posledica okruženja koje ne stimuliše izražavanje, a naročito uvažavanje mišljenja.

Isti procenat učenika, takođe, smatra da u školi ne postoji niti jedan mehanizam za izražavanje žalbi učenika, a posebno kada je reč o ponašanju profesora.

84% učenika smatra da je potrebno uvesti nove modele kojima bi se učenici uključili u organizovanje i realizaciju nastavnih i vannastavnih aktivnosti.

Rezultati ovog istraživanja sistematski potvrđuju da je porodica nešto bolji okvir za izražavanje mišljenja deteta nego ustanove i institucije, mada domen donošenja "važnih porodičnih odluka" i dalje ostaje nedodirljiv za većinu dece. Deca u porodicama imaju više slobode u izboru škole, raspolaganju džeparcem, izboru prijatelja, odlučivanju o svom izgledu, a takođe češće izražavaju tvrdnju da su odrasli spremni da saslušaju njihovo mišljenje.

"U okviru porodice je jako bitno da roditelji pričaju sa svojom decom. Ako je to (kontracepcija) tabu tema u porodici, onda njima treba objasniti da njihova deca odrastaju."

Ne može, međutim, da se ne konstatuje činjenica da još uvek postoji podela tema "za decu" i "nisu za decu", tako da kada su odrasli spremni da saslušaju njihovo mišljenje to je strogo unutar te podele, nezavisno od toga koliko tema može biti od vitalnog značaja za decu. Ovo posebno važi za osećanje pravde u školskom ocenjivanju gde, da bi se sačuvao "autoritet" nastavnika (ali i pristrasnost po osnovima koji su prethodno navedeni), ocenjivanje ostaje tabu tema.

"...da kažem šta mislim a da me posle ne kazni!"

Deca se u sistemu socijalne zaštite, bez obzira da li su u porodici ili u ustanovama, suočavaju s nizom barijera za izražavanje i uvažavanje mišljenja. One su ugrađene ne samo u propise i pravila kućnog reda, već ponekad mogu da dovedu u pitanje i suštinsko razumevanje prirode ovih mera:

- od 30% do 67% dece nema mogućnost uticaja na učestalost kontakata s roditeljima,
- od 27% do 37% dece nije imalo mogućnost na uticaj prilikom izbora škole,
- od 30% do čak 70% dece smatra da prilikom odlučivanja o smeštanju u konkretnu ustanovu nisu bila čak ni dovoljno informisana, a kamoli konsultovana. Značajno je, takođe, i zapažanje dece da se spremnost odraslih da čuju i uvažavaju decu vrlo često nudi kao nagrada i stimulans za one koji su "dobri" i "poslušni".

Nediskriminacija

Zvanične statistike pokazuju da ne postoji razlika između dečaka i devojčica u stepenu obuhvata sistemom obrazovanja.

Zakon obezbeđuje pravo na obrazovanje nacionalnih manjina na maternjem jeziku. Analiza obrazovnog nivoa nacionalnih i etničkih manjina pokazuje da ne postoji sistemsko ugrožavanje prava na obrazovanje manjina⁴, mada se u praksi pravo na obrazovanje kod nekih grupa ostvaruje u značajno manjem obimu u pogledu osnovnog i nekih viših nivoa obrazovanja.

Procene o stepenu obuhvata obrazovanjem dece sa smetnjama u razvoju praktično ne postoje, s obzirom na to da ne postoji ni pouzdan ukupan broj. Upis dece invalida u predškolske ustanove još je uvek izuzetak pre nego pravilo. Invaliditet, odnosno ometenost u razvoju, praćen je brojnim predrasudama, koje takođe ometaju integraciju.

Ne nalaze se podaci koji bi ukazali na praćenje primene Pravilnika⁵ iz 1997. godine kojim se obezbeđuju normativni preduslovi za nesmetano kretanje u prostoru dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica.

Pokazatelji o socijalnom staranju za decu izbeglice i privremeno raseljena lica koja žive u kolektivnim centrima (ispod 5 godina starosti), pokazuju da nisu redovno vakcinisana, kao i da češće oboljevaju i pate od pothranjenosti. Teškoće u dobijanju državljanstva (izbeglima), kao i problemi vezani za uključivanje raseljenih u sistem obrazovanja, beleže se kao neposredni pokazatelji diskriminacije.

⁴ Olga Perazić i Ivan Ivić, Ostvarivanje prava svih na obrazovanje u SRJ, Godišnjak, Jugoslovenski centar za prava deteta, 2000. g.

⁵ Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje objekata u vezi sa nesmetanim kretanjem dece, starih, hendikepiranih i invalidnih lica, "Službeni glasnik RS", br. 18/97.

"Ljudska prava - to je ono da se čovek ne stidi svog imena i prezimena."

Koliko je (ne)diskriminacija kompleksna, a njena merljivost vrlo često prikrivena, pokazuju i ocene učesnika ovog istraživanja.

Ono u čemu se deca i mladi gotovo jednoglasno slažu jeste da su devojčice i dečaci, odnosno devojke i mladići, u našem društvu ravnopravni. Naznake sklonosti ka tradicionalnijim ponašanjima koja favorizuju ulogu muških članova porodice nalaze se kod romske dece i dece raseljene s Kosova i Metohije.

Diskriminacija po drugim osnovama izgleda da je realnost velikog broja dece, a svoje izvore beleži u socijalnom statusu, nacionalnom poreklu, telesnoj i mentalnoj invalidnosti.

Deca iz posebno osetljivih grupa izložena su ponašanjima i ocenama koja doživljavaju kao diskriminaciju ne samo od strane šire sredine, nego i od svojih vršnjaka.

Zbog svog porekla, odnosno, socijalnog statusa, doživljaj "obeležnosti" imaju:

- deca bez roditeljskog staranja u hraniteljskim porodicama (44%) i domovima (66%),

"Odrastati u domu još uvek znači biti 'domac'!"

- 90% dece u vaspitnopopravnim zavodima,

"Nisam obeležen samo ja, već i moja porodica!"

- 3/4 izbegle i raseljene dece,

"Podsmevaju mi se kada govorim..."

- romska deca.

"Vidi se to... drugi ljudi nam to pokazuju..."

O nemogućnosti slobodnog ispovedanja vere i upražnjavanja običaja, izveštava od 13-40% ispitanih.

Deca sa smetnjama u razvoju svoju obeležnost najčešće vezuju uz "oštećenje", pri čemu oni koji su smešteni u institucije nose još i dodatnu stigmatu.

"Moja drugarica Romkinja nosi prljavu majicu zato što je niko nije naučio i, onda - eto Romkinja, odmah nalepe etiketu!"

"Biti obeležen", "biti drugačiji", "biti izbegavan" - nije samo doživljaj propušten kroz subjektivnu prizmu marginalizovanih, što nam potvrđuju odgovori dece iz opšte populacije:

- deci sa psiho-fizičkim hendikepom i deci bez roditeljskog staranja nisu obezbeđeni isti uslovi za školovanje i uklapanje u širu zajednicu, smatra 87%, odnosno 93%, anketiranih.

Opisujući takođe svoje ponašanje, pokazalo se da deca iz opšte populacije izbegavaju druženje:

- sa vršnjacima koji imaju neku telesnu manu (povremeno - 38% i često 12%),
- sa Romima (povremeno - 35% i često 13%),
- sa izbeglicama (povremeno - 25% i često 4%).

Zaštita od zlostavljanja, zanemarivanja, zloupotrebe alkohola i droga

Ne postoji jedinstven i standardizovan sistem evidencije slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja dece pa tako ne može ni da se govori o stvarnom stepenu raširenosti ove pojave.

Zakonodavac nalaže svim pojedincima i ustanovama koje se bave decom prijavu takvih slučajeva, ali ne i sankcije ako se to ne čini.

Sve su učestaliji napisi u štampi i prilozi u medijima o slučajevima fizičkog nasilja, seksualne zloupotrebe ili zanemarivanja dece.

S obzirom na odsustvo sistematskog praćenja ove pojave, nejasno je da li se govori samo o postepenom razotkrivanju tabu teme, tj. pojave skrivene pod velom socijalne i porodične tajne, ili je u pitanju stvarni porast broja ovakvih ponašanja nad decom.

Sve su evidentniji naponi profesionalne javnosti, ustanova, institucija i nevladinih organizacija na istraživanju ove pojave, ali i na razvoju konkretnih programa i akcija u funkciji ranog otkrivanja i tretmana ovakvih slučajeva. Rezultati dosada najsveobuhvatnijeg istraživanja ove pojave⁶ ukazuju na permanentno prisustvo fizičkog nasilja u porodicama, predškolskim i školskim ustanovama, a naročito u ustanovama socijalne zaštite. Dok je fizičko nasilje prisutnije u međuvršnjačkim i porodičnim odnosima, psihičko zlostavljanje je izraženije u međugeneracijskim odnosima i odnosima profesionalaca prema deci.

Oko jedne desetine učenika prijavljuje da se droga može nabaviti u školi. U grupi dece uzrasta od 11 do 15 godina, 4,8% je probalo marihuanu. 10% beogradskih petnaestogodišnjaka kaže da su se napili najmanje 4 puta, dok 27% srednjoškolaca u Crnoj Gori redovno piju.

⁶ Nasilje nad decom, Fakultet političkih nauka, Beograd 1998. g.

"Treba da postoji neki zakon da se to (alkohol) ne prodaje maloletnoj deci na ovim trafikama ovde."

Opšti, zajednički stav učesnika ovog istraživanja jeste da deca i mladi nisu adekvatno zaštićeni od zlostavljanja, zanemarivanja i zloupotrebe alkohola i droga. Takođe smatraju da su deca i mladi nedovoljno informisani o pravu na zaštitu od nasilja, kao i o tome kome mogu da se obrate za pomoć.

"Šta će mi televizor kada na njemu mogu da vidim samo nešto ružno!?"

Izvor nasilja vide u socio-kulturalnom okruženju koje podstiče nasilje, a da i televizija neselektivno prikazuje sadržaje koji podstiču nasilje smatra čak 87% ispitanih. Kao jedan od uzroka raširenosti ove pojave ističu i neadekvatno kažnjavanje osoba koje fizički i seksualno zlostavljaju decu (70%).

Naročitu pažnju ovom prilikom posvećujemo ocenama dece iz posebno osetljivih grupa, odnosno deci u sistemu socijalne zaštite. Koncept socijalne zaštite, koji sam po sebi podrazumeva obezbeđivanje zaštite od mogućih rizika, izgleda da nije dovoljno efikasan u praksi, na šta upućuju sledeći nalazi:

- deca smeštena u domovima /ustanovama značajno češće izražavaju doživljaj nezaštićenosti od fizičkog i seksualnog zlostavljanja, kao i zloupotrebe droga i alkohola nego deca u porodicama;
- od 50-60% dece u ustanovama socijalne zaštite smatra da je nedovoljno zaštićeno od fizičkog kažnjavanja od strane odraslih, dok se taj procenat u slučaju zaštite od seksualnog zlostavljanja kreće između 15 i 40%;

"...da spavam u sobi sam - da me niko ne dira!"

- o doživljaju nezaštićenosti od fizičkog nasilja među vršnjacima izveštava od 30-70% dece u institucijama;
- posebno visok stepen nezaštićenosti od zloupotrebe alkohola i droga ističu lakše mentalno nedovoljno razvijena deca, kao i maloletni prestupnici u otvorenim merama zaštite;

"Samo te upišu u 'knjigu', a potreban je razgovor, saveti. Nama ovde nema ko da pomogne!"

- više od 1/4 dece u sistemu socijalne zaštite ne zna kome može da se obrati za pomoć, a i kada znaju ko formalno može da štiti njihove interese načelno ne ispoljavaju potpuno poverenje u spremnost i mogućnost tih osoba da ih zaštite, odnosno da im pomognu.

Potreba za zaštitom od svih vrsta zloupotreba izrazito dominira kod romske dece. Rangirajući značaj pojedinih prava, zajedno s pravom na nediskriminaciju, najveći značaj daju zaštiti od upotrebe droga, seksualnog zlostavljanja, fizičkog kažnjavanja, zanemarivanja, trgovine, prometa i nasilnog odvođenja.

"Mi omladina tražimo da nam se organizuje zaštita kako bismo izašli u našem gradu a da nas niko ne maltretira ili zlostavlja!"

Deca sa smetnjama u razvoju

Teškoće u analizi stvarnog stanja u ovoj oblasti primarno proizilaze iz nepostojanja sistematizovanih i preciznih podataka. Podaci o broju dece sa smetnjama u razvoju (odnosno invalidnih osoba) nalaze se u različitim izvorima i oni su prilično neusaglašeni.

Posebna zaštita dece sa smetnjama u razvoju ostvaruje se kroz sistem zdravstvene i socijalne zaštite, odnosno kroz sistem obrazovanja. Međutim, ovi sistemi, osim što su visoko centralizovani, dodatno imaju karakteristike segregiranosti s obzirom na primenu modela "razvrstavanja", odnosno "kategorizacije".

Postojeći pokazatelji ukazuju na izrazito nizak obuhvat dece sa smetnjama u razvoju predškolskim obrazovanjem. U samo 24 od 189 opština, pri dečjim vrtićima postoje posebne razvojne grupe, a njih nalazimo još i u 11 škola i centara za dnevni boravak. Ovim aktivnostima obuhvaćeno je oko 550 dece. Osnovnoškolskim obrazovanjem kroz 36 škola i 313 specijalnih odeljenja (pri redovnim školama) obuhvaćeno je oko 5.800 učenika sa smetnjama u razvoju.

Srednjim obrazovanjem obuhvaćeno je oko 1.700 dece u 21 specijalnoj školi i 32 specijalna odeljenja u redovnim srednjim školama. Uključivanje osoba s nekom vrstom hendikepa u visoko obrazovanje ostaje na nivou pojedinačnih slučajeva.

Zaštita dece (i odraslih lica) iz ove kategorije ostvaruje se i kroz smeštaj u rehabilitacione centre, internate i ustanove. U ukupno 14 takvih ustanova smešteno je oko 4.700 lica (uključujući i duševno obolele).

Jedan od problema vezan za ovu oblast jeste i osposobljenost nastavnog i stručnog kadra, loše stanje samih objekata, kao i nedovoljna opremljenost didaktičkim materijalom i drugim pomagalicama. Postojeći sistem zaštite nedovoljno je usmeren na razvoj integrativnog pristupa, decentralizaciju sistema usluga i veću podršku i uključivanje porodice.

"Da izađem iz senke!"

Neke od ocena koje su o stanju prava deteta dala deca sa smetnjama u razvoju, delimično su već iznesene u prethodnim poglavljima zajedno sa stavovima dece iz opšte populacije. Ovde ističemo najvažnije zaključke koji se tiču njihovih posebnih i specifičnih potreba.

"Želja mi je da završim školu i da radim kao pravi čovek!"

Bez obzira da li žive sa svojim porodicama ili su smeštena u institucije, deca sa smetnjama u razvoju pokazuju visok stepen kritičnosti u odnosu na:

- dostupnost obrazovanja, odnosno na njegov kvalitet. U tom smislu njihove ocene su slične ocenama dece iz opšte populacije (nedovoljno praktične nastave, kriterijumi ocenjivanja, i dr.). Po pravilu su svesni ograničenosti izbora i mogućih zanimanja, ali smatraju da ih svedočanstva i diplome svojim nazivom ili tekstom vidno diskriminišu (npr. zvanje - terapeut oštećenog vida);
- nedovoljnu razvijenost službi za podršku deci i roditeljima (savetovališta, klubovi).

"Jesmo obeleženi fizički i od toga ne možemo da pobegnemo, ali ovde nas sputavaju..."

Deca u ustanovama posebno su se osvrnula na teškoće i probleme koji prate život u uslovima institucionalnog smeštaja:

- neadekvatna priprema deteta prilikom smeštaja u ustanovu i podrška tokom adaptacionog perioda,
- vaspitnoobrazovni rad koji ne podstiče dete na usvajanje veština neophodnih za samostalan život nakon izlaska iz ustanove,
- bitno sužene mogućnosti za ostvarivanje prava na privatnost, teškoće u ostvarivanju kvalitetnijeg kontakta s vaspitačima.

"Ne možeš ni jedan telefonski razgovor da obaviš da neko nije iza tvojih leđa!"

Zaključujući da opšti kontekst u kome odrastaju ne podstiče integraciju, ovi mladi ljudi su u značajno velikom broju slučajeva ukazali na elementarne barijere koje proističu i iz neposrednog okruženja u kome žive. Reč je o, moramo reći, vrlo neobičnoj, ali vrlo učestaloj praksi u ustanovama kada se pravilima kućnog reda zabranjuju ili bitno ograničavaju posete vršnjaka (a u nekima, i rođaka), pa izjave:

**"Mi smo bukvalno skriveni" ili
"Ovo je geto",**

postaju istinite u svom najizvornijem značenju.

Deca bez roditeljskog staranja

Briga o deci bez roditeljskog staranja u neposrednoj je nadležnosti centara za socijalni rad, koji su zaduženi za njihov smeštaj.

U 17 ustanova (koje se sastoje od 23 posebna doma) za smeštaj dece bez roditeljskog staranja na teritoriji Srbije trenutno je smešteno oko 1.900 dece, dok se u hraniteljskim porodicama nalazi 2.100.

Preostali broj (do procenjenih 5.000 do 9.000) nalazi se u srodničkim porodicama koje nemaju status hraniteljskih.

Od 1990. godine beleži se konstantan pad broja dece smeštene u hraniteljske porodice, kao i pad stope usvojenja.

Najnoviji podaci istraživanja⁷ ukazuju na vrlo loše stanje samih objekata ustanova socijalne zaštite (uključujući i domove za decu bez roditeljskog staranja). Opremljenost ustanova takođe nije na zadovoljavajućem nivou. Ishrana dece ne zadovoljava propisane standarde, dok vaspitno-obrazovni rad zahteva unapređenje.

Posebnu teškoću predstavlja činjenica da ne postoji verifikovan program vaspitnog rada koji bi obezbedio ujednačenost vaspitnog postupka. Situaciju dodatno težom čini i podatak da, u proseku, domovi imaju oko 30% lako mentalno ometene dece.

⁷ Položaj dece u ustanovama socijalne zaštite u Srbiji, Jugoslovenski centar za prava deteta, 2001. g.

"Osnovna potreba dece je ljubav. Da li to može da bude pravo?"

Mišljenja dece bez roditeljskog staranja o stanju prava deteta predstavljena su gotovo u potpunosti u prethodnim poglavljima. Možemo samo još jednom da rezimiramo da, bilo da je reč o materijalnom stanju, diskriminaciji, participaciji ili zaštiti od zlostavljanja, uvek su ocene dece bez roditeljskog staranja ukazivale na vrlo teško, a ponekad čak i alarmantno stanje.

"Čim čuju da si iz doma, niko neće da te pogleda!"

Uz sve to, ne možemo da se ne osvrnemo na još jednu vrlo značajnu poruku koju su nam ova deca poslala procenjujući uslove i okolnosti u kojima žive:

- kvalitetna komunikacija s 'odgovornim odraslim osobama' (hranitelji, vaspitači, stručni saradnici) zauzima vrlo visok rang na listi osnovnih potreba.

"Vaspitači bi trebalo malo više da pričaju sa decom o njihovim problemima!"

"Sve drugo može ovako ili onako da se ispravi, ali ako to nije u redu onda nema sreće."

"Kažu - treba da se družite, a kada dođe neko ko nije u ovom internatu, onda viču na nas pa se taj uplaši i ne dođe sledeći put!"

Emotivno uskraćena samom činjenicom da su deca bez roditeljskog staranja, prirodno se okreću drugim supstitutima, koji u njihovom doživljaju to izgleda nisu u dovoljnoj meri. Ovde govorimo o potrebi koju nijedan metodolog ne može pretočiti u indikator, kao što nijedan zakon ne može definisati kao normu. Istovremeno, suočavamo se s ozbiljnom ocenom ove dece da sistem socijalne zaštite, razapet između mogućeg i zadanog, propušta da odgovori na ono što je neophodno⁸.

⁸ Bez obzira što je ovaj problem posebno apostrofirano u okviru poglavlja o deci bez roditeljskog staranja, naglašavamo da slične poruke šalje većina dece na institucionalnom smeštaju.

Deca i mladi u sukobu sa zakonom

Zakonska regulativa, ali i praksa koja iz nje sledi, nije u potpunosti usklađena s Konvencijom o pravima deteta i Pekinškim pravilima.

Zvanični podaci registruju porast stope maloletničkog prestupništva početkom 90-ih, koja od 1994. godine beleži najpre pad, a potom stagnaciju. Međutim, ono što je bitno jeste promena strukture izvršenih krivičnih dela od strane ovih lica u smislu porasta broja izvršenih krivičnih dela sa elementima nasilja.

Ceo sistem maloletničkog pravosuđa zasniva se na socijalno protektivnom modelu.

Postoje specijalizovana sudska veća samo u većim gradovima (poput Beograda), gde je ostvarena specijalizacija kako suda tako i tužilaštva. Međutim, u manjim gradovima, takve specijalizacije nema.

Sistem krivičnih sankcija u osnovi čine 2 vrste:

- vaspitne mere - što predstavlja osnovnu krivičnu sankciju prema ovim licima (vrste: disciplinske vaspitne mere, vaspitne mere pojačanog nadzora i zavodske vaspitne mere),
- kazna maloletničkog zatvora.

U Srbiji postoje 3 zavoda za vaspitanje dece i omladine (ustanove socijalne zaštite) i 1 vaspitnopolopravni dom (u nadležnosti pravosuđa). Maloletnički zatvor postoji samo u Srbiji, dok se u Crnoj Gori maloletni zatvorenici drže odvojeno od odraslih. Crna Gora nema takođe nijedan vaspitnopolopravni dom.

"Sprečiti da se od maloletnika prave doušnici!"

Iako u oceni opšteg stanja prava deteta uglavnom dele mišljenje sa svojim vršnjacima, deca u sukobu sa zakonom se susreću i sa vrlo specifičnim problemima koji ukazuju na ozbiljno kršenje nekih posebnih prava.

Bilo da su im izrečene vaspitne mere pojačanog nadzora (u porodici), ili da se nalaze u vaspitnopopравnim zavodima, maloletni prestupnici saglasni su u oceni da:

- nisu imali pravedan istražni postupak (u 42%, odnosno 68% slučajeva),
- nisu imali pravedan sudski postupak (u 32%, odnosno 30% slučajeva).

"...da me milicija ne privodi za džabe i ne prisiljava na ono što nisam uradio i to da važi za sve!"

Mogućnost ostvarivanja redovnog kontakta s porodicom jedan je od gorućih problema na koji ukazuju deca pod zavodskim vaspitnim merama. Iako saglasni da to pravo imaju, izražavaju apsolutno nezadovoljstvo pravilom kojim se propisuju dva telefonska razgovora mesečno s roditeljima. Zakonski dozvoljena upotreba palice od strane stražara prećutno se čak i prihvata kao vaspitna mera od strane maloletnih prestupnika, ali ocenjuju da su prekoračenja službenih ovlašćenja (u broju udaraca) mnogo češća od njihovog poštovanja.

"Vi odete kući, a mi smo ovde 24 časa."

Ono što takođe uliva zabrinutost jeste ocena dece u vaspitnopopравnim zavodima da je stepen nezaštićenosti od fizičkog i seksualnog zlostavljanja od strane vršnjaka koji s njima izdržavaju meru čak veći nego od strane stražara. Ako se uzme u obzir opšta slika koja se vezuje uz situaciju u institucijama (loši materijalni i higijenski uslovi, teškoće u vaspitno-obrazovnom i rehabilitacionom radu), kao i ovi specifični pokazatelji, onda ne može da nas ne iznenadi podatak da čak 93% ispitanih smatra da im boravak u zavodu pomaže. Ako je to stvarno tako, pitamo se u ime dece, kakvi bi tek efekti mera bili kada bi one bile prilagođene standardima.

"Oni su ljudi dobrostojeći (sudije), baš ih briga za nas, sede tu i kažu: tebi uslovno, tebi nadzor, tebi dom, onda žure kući na ručak."

Izbegla i raseljena deca

Zakon o izbeglicama iz 1992. godine obezbeđuje ovoj kategoriji stanovništva zbrinjavanje radi zadovoljavanja osnovnih životnih potreba i omogućavanje socijalne sigurnosti, do sticanja uslova za njihov povratak na područja koja su napustili, odnosno do obezbeđivanja uslova za njihovu trajnu socijalnu sigurnost.

Prava dece izbeglica detaljnije su uređena Uredbom o zbrinjavanju izbeglica RS. Privremeno raseljena lica su državljani SRJ i kao takvi uživaju ista prava kao i drugi državljani. 31% domaćinstava izbeglica i privremeno raseljenih lica u Srbiji su u kolektivnim centrima, a 42% u Crnoj Gori.

Neka domaćinstva uspevaju da ostvaruju prihode (koji su po pravilu nestabilni), a njihova visina je u rangu prihoda 40% najsiromašnijeg stanovništva lokalne populacije. Značajan procenat dobija neku vrstu direktne materijalne pomoći, ali se takođe registruje i tendencija preusmeravanja pomoći ka školama i zdravstvenim ustanovama u opštinama s velikim brojem izbeglih i raseljenih.

Pokazatelji psihosocijalnog stanja dece izbeglica i raseljenih lica koja žive u kolektivnim centrima, pokazuju da u odnosu na nacionalni prosek, ova deca:

- u većem procentu zaostaju u rastu,
- pokazuju veći gubitak u telesnoj masi u odnosu na visinu,
- značajno ređe pohađaju obrazovne programe na predškolskom uzrastu,
- u manjem procentu su obuhvaćeni osnovnoškolskim obrazovanjem,
- u većem stepenu se obraćaju za psihološku pomoć,
- češće pokazuju znakove emocionalnih smetnji i duševne patnje.

"Pravo na život? OK, ali kakav život?"

Odgovori izbegle i raseljene dece koji predstavljaju njihovu ocenu stanja prava deteta, kao i kod ostalih posebno osetljivih grupa, predstavljeni su većim delom u okviru prethodnih oblasti.

Ovde navodimo samo one podatke koji su se pokazali kao karakteristični za posebne uslove u kojima žive.

Roditelji značajne većine ispitane izbegle i raseljene dece nisu zaposleni, a njihov obrazovni status uglavnom se svodi na osnovnu i srednju školu. Upućenost na humanitarnu pomoć kao osnovni izvor preživljavanja sudbina je, dakle, većine ovih porodica.

"Dodite! Vidite u kakvim uslovima živimo!"

U pogledu obezbeđenosti osnovnih uslova za život i stanovanje, u značajno boljoj situaciji se nalaze deca u privatnom smeštaju, dok stanje u kolektivnim centrima bitno ograničava ostvarivanje:

- prava na privatnost (zajedničke spavaonice, mokri čvorovi i trpezarije);

"Živim u sobi sa 30 osoba... učim noću... na krevetu."

- prava na slobodno vreme, igru i rekreaciju. Postojeći uslovi, takođe, ne obezbeđuju prostor i vreme za učenje.

Više od 1/3 ispitane izbegle i raseljene dece se izjasnilo da:

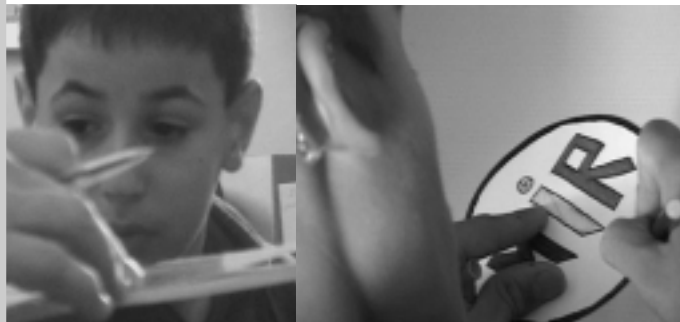
- im je ograničeno pravo da govore svojim dijalektom,
- kao i da nemaju mogućnosti da održavaju svoje običaje iz zavičaja.

U celini gledano, deca izbeglice smatraju da im je elementarno pravo na život ostvareno, ali da su uslovi života minimalno zadovoljeni.

Deca raseljena sa Kosova i Metohije kao najznačajnije pravo koje im je ugroženo ističu prava na bezbednost i slobodu kretanja.

"Ja vas molim ako možete da svim raseljenim licima, pa i meni i mojoj porodici, date jedno objašnjenje - da li postoji mogućnost da se vratimo na Kosovo?"

Prioriteti i preporuke - Šta i kako dalje?

"I danas će biti juče!"

Prioriteti i preporuke koji su pred vama predstavljaju sintezu radioničarskih produkata, a praćeni su najilustrativnijim originalnim izjavama dece koja su učestvovala u projektu. Originalne formulacije i poruke grupisane su prema oblastima na koje se odnose, a time se došlo i do formiranja tri podgrupe: preduslovi, opšti (zajednički) prioriteti, kao i specifični prioriteti posebno osetljivih grupa.

Verujemo da nesrazmernost u broju preporuka i njihovoj konkretizaciji neposredno odražava kapacitet i spremnost dece ovog uzrasta da osveste problem i promišljaju puteve za njihovo razrešavanje. Što je oblast o kojoj se govori direktnije vezana za neposredno i svakodnevno iskustvo, a ako je uz to njena konkretizacija lakša, time je produkcija ideja bogatija. S druge strane, želje za mirom, bezbednošću i uvažavanjem, koliko god su snažne i stalno prisutne, kao da preplavljaju svojom snagom pa se od šume ne vidi drvo. Doduše, sličnu ocenu bismo mogli da damo i odraslima, koji vrlo često i sami lutaju i tragaju za rešenjima prema cilju koji je vrlo jasan, ali dalek.

Izneseni prioriteti ne mogu da se rangiraju. Svi su podjednako važni.

Preduslovi

Mir

"Kako deca da razumeju starije kada ratuju?"

"Da u našoj zemlji bude mir i da država ima poštene ljude!"

"Da više nikada ne bude rata!"

Poboljšanje životnog standarda

"To je da se jede i da neko ima pasulj, palačinke, kolače, viršle, salame, paštete, sok, keks; da ide na sneg, da obuče džemper, pantalone, majicu i gaće; to je da neko ima rođendan i dobije poklon, da se deca igraju; da neko putuje u grad; kad se neko razboli da ide u bolnicu; da bude čovek i da ima nešto - da ima kuću i pare; da živi samostalno i da ima ženu i decu pa da idu na more."

"Da imaju lepo kupatilo, šampon i ogledalo da vide da se očesljaju!"

"Da sva deca mogu da putuju!"

Uvažavanje i razumevanje

"Ako te vole i poštuju i ti imaš poverenja u njih... ti lakše učiš i biraš školu ako se sa njima dogovoriš, slobodno se upisuješ na sekcije, imaš prijatelje, jedeš dobro i lepo se nosiš, uvek si čist i zdrav, niko te ne bije i ne pada ti na pamet da uzimaš alkohol, drogu, cigarete."

"Roditelji, razgovarajte sa svojom decom!"

"Da poštuju decu barem približno kao i političare!"

Opšti / zajednički prioriteti

Obrazovanje

"Ja imam prava da ne učim gluposti"

Predlozi:

- Uvođenje sistema izbornih predmeta, odnosno fakultativne nastave. Na takav način bi učenici imali mogućnost da se odlučuju za predmete u zavisnosti od vlastitih interesovanja i planova za dalje školovanje i budućnost;
- organizacija nastave "na bazi dijaloga" kroz podsticanje radioničarskih metoda i mentorskog rada;
- poboljšanje sistema ocenjivanja i podsticanje primene jedinstvenih testova znanja kako bi se obezbedila objektivnost;

"Da ocene ne zavise od raspoloženja nastavnika!"

- bolja oprema kabineta za stručne predmete, bolji pristup savremenim tehnologijama i dostupnost kompjutera;
- veće uključivanje roditelja i lokalne sredine (preduzeća, donatori) u nabavku sredstava za uređenje i opremanje škola i učionica;
- oživljavanje vannastavnih aktivnosti kroz njihovo prilagođavanje interesovanjima učenika - anketiranje učenika i detaljno upoznavanje sa sadržajem i načinom njihovog sprovođenja;

"Da škola ne bude dosadna!"

- kvalitetnije i sadržajnije osmišljavanje časova odeljenjske zajednice kao postojećeg okvira za participaciju učenika gde bi se i dalje raspravljali i rešavali problemi odeljenja, ali i pokretale inicijative i predlozi vezani za nastavu i organizaciju života škole u celini;
- podsticanje učenika za veće uključivanje u brigu oko izgleda i uređenja škole, kao i održavanja higijene samih učionica;
- osnivanje učeničkih skupština ili skupština sastavljenih od profesora i učenika, na kojima bi se raspravljalo o oceni rada profesora, predlagala rešenja za tekuće probleme, modernizaciju nastave, kao i vannastavne aktivnosti;
- uvođenje sandučića za primedbe, sugestije i predloge.

"Da se u školu ulazi i da se u njoj boravi rado!"

Nediskriminacija

"Ne pripadam ja ovde, to mi fali - to da se promeni!"

Predlozi:

- Veća budžetska izdvajanja za đачke stipendije i pomoć materijalno ugroženima;
- opremanje namenskih učionica kao posebnog prostora za učenje za one učenike koji nemaju uslova za učenje kod kuće;
- rešavanje problema prevoza kroz uvođenje posebnih đачkih autobusa za one učenike koji stanuju daleko i one koji zbog fizičkog hendikepa ne mogu da koriste javni prevoz;
- podsticanje zajedničkih aktivnosti i druženja dece iz opšte populacije i marginalizovanih grupa;
- veća izdvajanja iz budžeta i posebna pažnja za decu sa smetnjama u razvoju, bez roditeljskog staranja i pripadnike manjina;
- veće razumevanje za razvojno očekivane forme potrebe za socijalnom integracijom marginalizovanih (izlaziti u grad kao druga deca, biti obučen kao druga deca, i sl.).

"...da ne dobijaju polovnu garderobu koju niko neće da nosi i staru iz magacina!"

Zdravlje

"Omogućiti bezrezervno lečenje svima!"

Predlozi:

- Otvaranje opštih i stomatoloških ambulanti u svakoj školi;
- omogućavanje da zdravstveno stanje pojedinačnog deteta prati jedan lekar, naročito kada su u pitanju hronično oboleli;
- atmosferu u ambulantama učiniti prijateljskom prema detetu - pacijentu - lekar u šarenom mantilu, spreman na razgovor, otvoren za sva pitanja i strpljiv;
- poštovati privatnost i diskreciju prilikom upoznavanja sa rezultatima nalaza i saopštavanja dijagnoza;
- više pažnje posvetiti informisanju o zdravlju i zdravstvenoj kulturi kroz angažovanje ne samo zdravstvenih službi, već takođe medija i škola:
 - atraktivni spotovi, leci i propagandni materijal s porukama i informacijama o očuvanju zdravlja,
 - organizovanje tribina na različite teme iz oblasti zdravlja na kojima će govoriti pojedinci koji su sami prošli kroz određena iskustva, kao npr. lečeni alkoholičari, narkomani, itd.,
 - štampanje školskog lista posvećenog zdravlju, ili izdavanje posebnih tematskih brojeva,
 - uvođenje posebnog predmeta pod nazivom 'zdravstvena zaštita' koji bi se naročito bavio temama, kao što su zarazne bolesti, seksualno vaspitanje i prva pomoć.

"Uraditi tako da se deca ne stide i ne plaše kada imaju neki problem pa idu kod lekara ili psihologa!"

Zaštita od svih oblika zlostavljanja, zloupotrebe i zanemarivanja

"Da deca budu zdrava i vesela u svom domu!"

Predlozi:

- Potpunije informisanje dece o pravu na zaštitu od svih oblika zlostavljanja, zloupotrebe i zanemarivanja i o tome kome mogu da se obrate za pomoć,
- donošenje posebnog zakona kojim bi se zabranila upotreba fizičke sile (kažnjavanja) prema deci, kao i obezbeđivanje zaštite od vređanja i ponižavanja,
- dati veća ovlašćenja policiji i centrima za socijalni rad u slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja,
- zabraniti filmove sa nasiljem i seksualnim zlostavljanjem,
- veća podrška porodicama s problemima kako bi se sprečilo zlostavljanje, zanemarivanje i napuštanje dece,
- strožiji zakoni za roditelje nasilnike, alkoholičare, narkomane, kao i one koji napuštaju svoju decu,
- osnivanje "dečjeg suda" koji bi se bavio samo ovakvim slučajevima,
- osnivanje većeg broja organizacija i SOS službi koje bi štatile prava deteta.

"...da se deca ne odbacuju kao trule kruške, a onaj ko ih nema pati!"

Specifični prioriteti posebno osetljivih grupa

Deca u ustanovama socijalne zaštite

"Kad izađem iz doma da imam gde da odem."

Izvesnija budućnost po izlasku iz sistema socijalne zaštite

Predlozi:

- Veće angažovanje centara za socijalni rad i saradnja sa školama da bi deca imala mogućnost većeg izbora budućih zanimanja,
- podsticanje samostalnosti, inicijativa i ovladavanja veštinama koje su neophodne za samostalan život (spremanje hrane, kućni poslovi, razvijanje odnosa prema novcu i zarađivanju kroz podsticanje prakse i sl.),
- pomoć pri zapošljavanju i smeštaju.

"Da imaju puno vaspitača koji ih vole!"

Poboljšanje kvaliteta komunikacije s vaspitačima i stručnim radnicima

Predlozi:

- Povećati broj vaspitača i stručnih radnika kako bi imali više vremena za neposredan rad s decom,
- više ličnog kontakta dece sa stručnim radnicima centra za socijalni rad, bolja informisanost o pravima i mogućnostima za njihovo ostvarivanje;
- više zajedničkih aktivnosti u ustanovama radi lakšeg zbližavanja, kao što su izleti, proslave, sportska okupljanja, ali i mogućnost za otvoren razgovor;
- primena kriterijuma prilikom zapošljavanja vaspitača i stručnih radnika koji uzima u obzir lične motive i sklonost za rad s decom.

Izbegli i raseljeni

"Da imam prava bila bih kod kuće, a ne ovde!"

Pravo na NORMALAN život

Predlozi:

- Efikasnije rešavanje pitanja državljanstva za izbeglu decu,
- obezbeđivanje trajnijeg i kvalitetnijeg smeštaja za raseljene do mogućnosti povratka.

Deca i mladi u sukobu sa zakonom

"Bez prisiljavanja, bez pendreka!"

Pravičan postupak u policiji Pravičan sudski postupak

Predlozi:

- Specijalizacija i adekvatan izbor sudija za maloletnike,
- obavezno prisustvo roditelja pri saslušanju dece u toku istražnog postupka,
- snimanje svakog saslušanja,
- poštovanje propisa i "pravila službe" i skraćivanje istražnog postupka,
- obuka inspektora, policajaca i sudija za ophođenje s DETETOM-prekršiocem,
- osnivanje nezavisnog tela za kontrolu rada policije i suda,
- kazne za policijsku brutalnost.

"Da sudija ne gleda na nas kao na 'dripce', nego da probaju da nas shvate!"

Deca sa smetnjama u razvoju

"Jedino mogu da pomognu ljudi koji nas razumeju!"

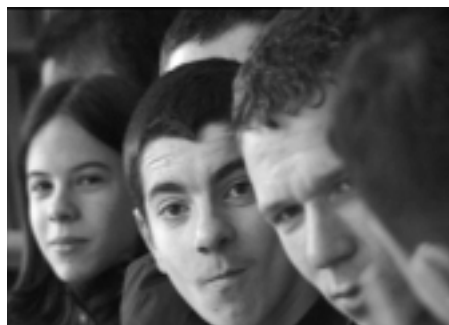
Rehabilitacija - Integracija

Predlozi:

- Podrška roditeljima radi pripreme dece za samostalan život koja treba da počne na što ranijim uzrastima,
- stimulisati odgovorne da unose inovacije u svoj rad,
- bolji pristup informacijama, bolja oprema, pomagala i rekviziti za ovladavanje veštinama,
- bolji pristup programima koji su dostupni ostaloj deci, organizovanje sportskih susreta i takmičenja, druženja.

"Imao bih jednu želju - da budu kao i sva normalna deca!"

Umesto zaključka

Ko je odgovoran?

"Odrasli..., ali možemo i mi (deca) nešto da uradimo!"

"Država!"

"Celo društvo!"

"Odgovorne ličnosti!"

"Oni iz skupštine!"

"Direktori i upravnici!"

"Roditelji!"

"Nastavnici!"

"Socijalni radnici, centri za socijalni rad i celo ministarstvo!"

"Lekari!"

"Policija!"

"Svi zajedno! Potrebno je više odgovornosti svih nas. Svaki pojedinac svojim ponašanjem treba da doprinese rešavanju problema!"

"Pa,... eto taj UNICEF!"

"Humanitarne organizacije!"

"Ujedinjene nacije!"

"Svetski moćnici!"

Kako deca mogu da učestvuju?

"Ako se deca organizuju pa zajedno s odraslima spreme priredbu i od prihoda kupe šta im treba!"

"Mogu deca da se skupe pa da odu u mesnu zajednicu i da ubede predsednika da im treba sala, pa on tamo na nekom odboru predloži to!"

"Malo je teže, ali je moguće da jedna grupa dece nađe poslanika nekog i ubedi ga da predloži zakon protiv kafana i da se deci ne prodaje alkohol u radnjama!"

